bilig
BAHAR 2013 / SAYI 65
231-246

XIX. Yüzyıl Ortalarında Bir Osmanlı Kasabasındaki Şahıs Adı Profili

Osman Köksal*

Öz

Tarihin eski devirlerinden beri Türkler, doğan çocuklarına, onların doğumu sırasında olup biten önemli olayların, o esnada gördükleri nesnelerin, değer verdikleri muhtelif hayvanların, tabiat varlıklarının vb. isimlerini ad olarak verirken, benimsedikleri yeni dinin Türk kültüründe yol açtığı değişim, onların ad koyma kültürüne de yansımıştır. Son semavi din olarak İslamiyet'i seçen Türkler, eski adları yanına, benimsedikleri yeni dindeki samimiyetlerinin bir göstergesi olarak birer İslami isim de almaya başlamışlardır.

İlerleyen süreçte, özellikle Horasan, İran üzerinden Anadolu'ya, buradan Balkanlar'a geçip yerleşen Türk kitleleri arasında eski adlarını koruma geleneği yavaş yavaş kaybolarak, ad koyma kültüründe dinin belirleyici rolü tedricen hakim olmuştur. Bu durum, özellikle çok dilli, çok dinli, çok kültürlü yaşayışın baskın olduğu Balkanların muhtelif bölgelerindeki yerleşim merkezlerinde daha belirgin biçimde ortaya çıkmış ve son dönemlere kadar etkinliğini korumuştur. Makalede, bu gelişime bir örnek olarak, XIX. Yüzyıl ortası sayım kayıtları çerçevesinde, bir Osmanlı merkezi olan Şumnu'da yerleşik Türk sekenenin isim profili ve ad koyma kültürü incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Ad Koyma Kültürü, Osmanlı, Şumnu, Din

Giriş

Eski Türklerin kendi çocuklarına ad verirken hangi saiklerle hareket ettikleri; bir başka deyişle ad koyma kültüründeki temel belirleyiciler, özellikle

* Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü – Eskişehir / Türkiye
okoksal@ogu.edu.tr

XIX. yüzyılın başlarından beri yerli yabancı Türkolog ve ad bilimcilerin ilgi ve araştırma alanları içerisinde yer almıştır. Çalışmalardaki genel görüş ve yaklaşımlara göre Türkler çocuklarına, doğdukları günlerde olup biten önemli olayların veya o sırada gördükleri nesnelerin, yahut değer verdikleri muhtelif tür hayvanların isimlerini ad olarak verebilmektedir. ÖrneğinYağıbasan, Yağıbastı, Yağıgeldi, Kutalmış, Kurtulmuş, Kutluğ gibi isimleri, bir düşman saldırısını savdıkları sırada doğan, ya da temenni olarak ileride kahraman ve devlet sahibi olmasını istedikleri çocuklara verdikleri söylenebilir. Güneş doğarken doğan çocuklara Gündoğdu, Güngördü, Akkuyaş, Akgün vb. adlar vermişlerdir. Yine Kurtbeg, Börübeg, Kurtgeldi, Börübay adlarını, destani hayvan kurta duydukları hayranlık kadar, bu hayvanın sürülerine verdikleri zarardan ötürü seçtikleri düşünülebilir. Önem verdikleri hayvanlar cümlesinden, Arslan, Boğa(ç), Buğra, Porsuk, Bozkuş, Çağrı (Çakır), Doğan, Karaca, Sungur, Tuğrul gibi hayvan adları sık konulan isimler arasındadır. Yine Gök, Dağ, Deniz, Irmak, Gün, Ay, Yıldız gibi tabiata dayalı adların çokluğu dikkat çeker. Daha önceki çocukları ölmüş ailelerin yeni doğanın yaşaması dilek ve temennisiyle koydukları Durmuş, Dursun, Ölmez, Yaşar, Satılmış, Satık, Satıbaldı benzeri isimler, bu konuda Türk kültürünün zenginlik ve öznelliğini yansıtan örneklerdir (Atalay, 1935-1936; Sümer, 1999; Kutlu, 1969; Ülkütaşır, 1963; İnan, 1958).

İslamiyet ve Türk Ad Koyma Kültürü

Bununla birlikte, yeni dinleriyle tanışıp Müslümanlığı kabul eden Türklerin, bir taraftan kadim kültürlerini koruma gayretiyle eski adlarını yaşatmayı sürdürürken, diğer yandan bu dirençlerini tedricen kaybedip, inançlarına bağlılıklarını adlarıyla göstermek istercesine İslami isim almayı yeğledikleri de görülmektedir. Kabul ettikleri semavi dinin Türk kültürünün muhtelif alanlarında yol açtığı değişim ve dönüşüm bir yana, ad koyma geleneği üzerindeki tesiri son derece etkili ve ilginçtir. Nitekim, tarihlerini daha kolay takip edebildiğimiz muhtelif Türk devletlerinin hanedan aileleri mensupları, erken devirlerden beri eski adları yanına birer İslami isim eklemeyi ihmal etmemişlerdir. İlk defa eski Türk yurdunda X. yüzyılın ikinci yarısında yönetimi altındaki geniş kitlelerle birlikte Müslüman olan Karahanlı hükümdarı Satuk Buğra Han'ın "Abdülkerim" adını almasıyla başlattığı geleneğin, Oğuz Türklerinin başında Turan'dan-İran'a yürüyüp İran ve Ortadoğu coğrafyasında bir devlet kuran Selçuk'un iki torununda devam ettiği görülür. Bunlardan Tuğrul Bey, Mehmed; kardeşi Çağrı Bey, Davud adını almışlardır. Selçuklu ailesinin büyük kesiminde Türkçe adlar yaşatılmakla birlikte, Anadolu'ya geçerek burada kendi adlarına bir iktidar kuran Kutalmış'ın oğulları ilerleyen süreçte tamamen İslami adlar ve

"Keykûbâd, Keykâvüs, Keyhüsrev gibi Acem kültüründen unvanlar kullanmaya başlamışlardır (Krş. Turan, 1993, ek soy şeceresi).

Türk iktidarları içerisinde en uzun ömürlü bir diğer hanedan büyüğü Ertuğrul'un oğlunun adı -kuracağı devletin de adı olan- Osman'dır. O, eski geleneğe bir kez daha bağlı kalarak kendine halef olacak oğluna Orhan adını vermiş olmakla birlikte, soyunun arda gelenleri herhangi bir Türk adına gerek duymadan doğrudan İslami adları tercih etmişler.[1] Hanedan aileleri üzerinden takip ettiğimiz bu değişimin geniş halk kitlelerinde yaşandığını tahmin etmek mümkündür.

Gerçi, muhtelif dönemlere dair Osmanlı sayım kayıtları üzerinde yapılan çalışmalar, ad vermede dinin belirleyiciliğine rağmen Anadolu'daki yoğun Türkmen kitleleri arasında uzun devirler boyunca hâlâ zengin bir "Türk şahıs adı envanterinin" varlığını göstermektedir. Özellikle XVI. yüzyıla ait Tapu Tahrir Defterleri verileri bunu destekler niteliktedir (meselâ bk. Kurt1995: 211-247, 1993: 223-290, 1991: 161-252, ayrıca bk. İlhan 1990: 213-232, 1983: 361-368, Akyüz 1991). Somut bir örnek olarak Yılmaz Kurt'un Tapu Kadastro Arşivi'nde kayıtlı 38 no'lu Çorum(lu) Kazası Mufassal Defteri'ne (1575-1576) dayanarak çıkarttığı şahıs adları arasında -İslami adlara oranı hayli az olmakla birlikte- Türkçe ad zenginliği bakımından dikkat çekicidir: Aban, Ağca, Akça, Arman, Arslan, Artuk, Ata, Balaban, Başmak, Bayat, Beytemür, Budak, Cömert, Çağay, Çakır, Dede, Devletan, Doğancı, Dönmez, Duduyar, Dulkadir, Durak, Durdu, Durmuş, Dursun, Erdoğdu, Ergeldi, Erişti, Esenlik, Evran, Evren, Göç Beyi, Göçeri, Gök, Gökçe, Gündoğdu, Gündüz, Güvendik, Güvenç, Han, Han Kulu, Han Paşa, Haydar, İl, İl Aldı, İlbagur, İnal, Kara, Kara Balı, Karaca, Karagöz, Karaman, Kaya, Kayalı, Keskin, Kılıc, Kınık, Kızıl, Kiçibey, Konmuş, Korkud, Kumral, Kurd, Kurdtutan, Kutlu Bey, Meldan, Menteşe, Nurdan, Nurdutan, Oğuz, Ol Han, Oruc, Otamış, Üzgün, Sakça, Saruca, Satı, Satılmış, Sevdiyar, Sevinç, Sevindik, Söklü, Suboğan, Sülemiş, Şahin, Şahverdi, Şükür, Tabduk, Taşkun, Taykuz, Teke, Tekeli, Tekeş, Temür, Timurhan, Toklu, Topalak, Torahan, Tuğrul, Tura Bey, Turan, Turgud, Turhan, Türemiş, Türkmen, Uğurlu, Ulaş, Ulubey, Uluca, Umur, Uruz, Vermiş, Yağan, Yahşi, Yanaru, Yaramış, Yaraş, Yarlı, Yetişmiş, Yol Kulu, Yörük, Yurdtutan (1995: 225-247).

Bununla birlikte, kendilerine açtıkları yeni yoldan[2] Anadolu'ya gelip yerleşen, ardından Osmanlı hakimiyeti altında Balkanlar'da yurt tutan yoğun Türk kitleleri arasında bu direnç, sürece bağlı olarak yavaş yavaş kaybolmuş; ad koyma geleneğinde dinin belirleyici rolü tedricen kendisini hissettirmiştir. Bu durum, özellikle çok dilli, çok dinli, çok kültürlü yaşayışın

baskın olduğu Rumeli'de, Balkan Yarımadasının muhtelif bölgelerinde daha belirgin biçimde ortaya çıkmış ve son dönemlere kadar etkinliğini korumuştur.

Ad Koymada Geleneğindeki Değişime Lokal Bir Örnek Olarak Şumnu'daki Şahıs Adı Profili

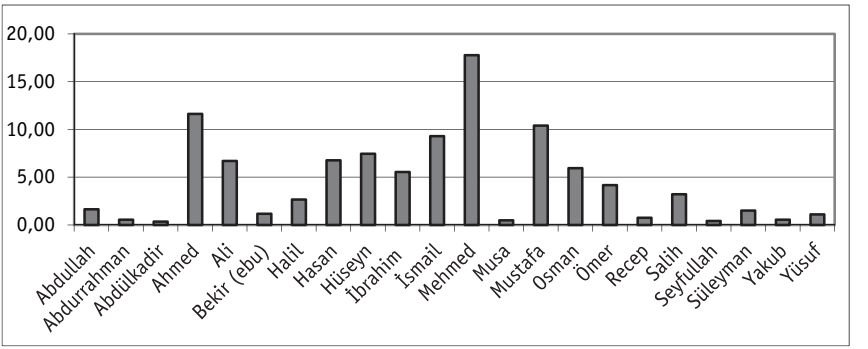
Bu çalışmada, Balkanların doğu ucunda, bu günkü Doğu Bulgaristan'da Varna yakınlarında bir Osmanlı kasabası olan Şumnu'daki Türk yerleşik nüfusun isimleri üzerinde lokal bir inceleme yaparak ad koyma kültüründe dinin yeri ve rolü üzerinde tespitlerde bulunacağız. Ana veri olarak şehrin XIX. yüzyıl ortalarına ait temettuât defterlerini kullanacağız. Bilindiği gibi Sultan Abdülmecid'in saltanatının ilk evresinde 1844-1845 (1260) yıllarında devletin o sıradaki ekonomik gücünü, başlıca vergi kaynaklarını sağlıklı olarak belirleyebilmek için Osmanlı coğrafyasının büyük bölümünde genel bir temettuât (gelir) sayımı yapılmıştı. Söz konusu sayımlar şehirlerde mahalle esasına göre hane bazında ve hane reislerinin adıyla yapılmıştır.[3] 1845 yılı sayımı sırasında Şumnu, Silistre eyaletine bağlı bir kaza[4] olup, XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren Osmanlı askerî kuvvetlerinin Rumeli'deki en önemli karargâh merkezlerinden biridir. Bu özelliği ile sürekli gelişmekte, gelişimine paralel biçimde sosyo-kültürel ve ekonomik refahı yükselmektedir. Sayımın yapıldığı sırada toplam 31 mahallesi bulunmaktadır.[5] Çoğu Osmanlı yerleşim biriminde olduğu gibi burası da farklı topluluklardan oluşan bir nüfusu barındırmaktadır ve mahallelerin oluşumunda sekenenin dinî/etnik kökeni belirleyici konumdadır. Hıristiyan Bulgarlar iki büyük mahallede,[6] Ermeniler ve Musevîler de kendi adlarıyla anılan birer mahallede meskundurlar. Kalan 27 mahallede ise Müslümanlar (Türkler) yaşamaktadırlar. Türk sekenenin oturduğu mahalleler nüfus itibariyle küçük mahallelerdir. Sadece üçünün nüfusu 100 hanenin üzerindedir. Buna karşılık Şeyh Mustafa Mahallesi sadece 17 hane nüfusa sahiptir. Türk mahalleleri adını ekseriyetle, ya burada yaşamış ve her hangi bir özelliği ile öne çıkmış şahsiyetlerden, ya muhtelif ibadetgâhlardan ya da mahallelerin kurulu bulunduğu yerdeki kuyu ve benzeri mekanlardan almıştır.[7]

Kaza merkezindeki toplam 2737 hane nüfusun dinî/etnik dağılımı bakımından 1625 hanesi Müslümandır.[8] Buna göre Türk nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %59.6'dır. Türk nüfusun adları üzerinde yaptığımız bir inceleme, ad koyma kültüründe dinî geleneğin son derece baskın olduğunu göstermektedir. İsimlerin başındaki lakap ve sıfatları (el-hâc, hacı, molla vs.) atmak kaydıyla yaptığımız bir sıralama, 1625 hane reisinden %35'inin Hz. Peygamber'in isimleri olan Ahmed, Mehmed ve Mustafa

adını taşıdığını göstermektedir. Bunlardan Ahmed 170, Mehmed 260, Mustafa 152 hane reisinin adıdır. En çok kullanılan (136 kez) bir başka isim İsmail de yine bir peygamber adıdır. İsmail, dinî inanışa göre Yaratıcı tarafından çocuk yaşta kurban edilmesi emredilip sonra bağışlanan İbrahim peygamberin oğludur. Görünen o ki Rumeli'deki "evlâd-ı fâtihân"ın her birisi de, çocuğunu birer İsmail olarak görmekte veya İsmail olmasını dilemektedir.

Bundan sonra sırayı, Hz. Peygamber'in ardageleni dört halife ile Hz. Ali'nin iki oğlunun isimleri almaktadır: Ali 98, Ebu Bekir veya Bekir adı 17, Osman 87, Ömer 61; Peygamberin torunları Hasan 99, Hüseyin ise tam 109 kişinin adıdır. Ali, Hasan ve Hüseyin adlarının sık kullanımı, tek başına Alevîliği çağrıştıran bir kanıt veya işaret olarak değerlendirilmemelidir, zira Peygamberin damadı ve torunlarına, Sünnî Müslümanlar da fazlasıyla hürmet gösterirler. 24 kişinin adı olan Abdullah ismini de, doğrudan mühtedîlikle ilişkilendirmemek gerekir. Çünkü, bu devrede bölgede ihtidâ hareketi oldukça zayıf bir olgudur. Dahası, "abd" yani kul sıfatının yaratıcının diğer esmâü'l-hüsnâsı ile birleştirilerek yapılan Abdülkâdir, Abdülkerim gibi isimler Müslüman Türkler arasında kullanıldığı gibi Abdullah adı pekâlâ Türklerin çocuklarına ad olmaktadır. Abdülkâdir adının şehirde güçlü olan tasavvufî yaşantının yansıması olarak konulduğu düşünülebilir. Nitekim kaza merkezinde, XII. yüzyılda mutasavvıf Ahmed el-Rifâi'ce temelleri atılıp daha sonra Anadolu'dan Balkanlara yayılan Rıfaiye tarikatına mensup beş şeyh yaşamaktadır ve bunlardan biri Şeyh Abdülkadir Efendi b. Hasan'dır. Salih, Süleyman, Yakup, Yusuf daha az sıklıkla kullanılan peygamber adlarıdır. Anadolu'da sık kullanılan peygamber adlarından Musa'nın yedi, İsa'nın ise sadece iki kişide bulunuşu, buradaki Müslüman Türklerin aynı şehri paylaştıkları diğer dinlerin mensuplarına benzememe, en azından onlara mesafeli durma hassasiyetinden kaynaklanabilir. Az kullanılan Seyfullah ismi ise Allah adına bazı ön-sıfatlar getirerek elde edilen isimlere bir örnektir. Bir askeri ordugâh merkezi olan şehirde hatırı sayılır oranda asker mensubu veya emeklisi bulunduğu göz önüne alınırsa "Allahın kılıcı" anlamına gelen isim, bu kesimden birilerince tercih edilmiş olabilir. Aşağıdaki grafik, Şumnu sekenesi arasında belirli sayının üstünde kullanılan isimlerin kullanılış sıklıklarını, oransal olarak yansıtmaktadır. Kullanılan adların mahallelere göre dağılımı ise ek:1 tabloda gösterilmiştir.

Grafik 1. *Sık Kullanılan Bazı Adların Oransal Dağılımı (Köksal, 2006: 88)*

Grafikte yer almayan diğer isimler ve kullanılış sıklıkları ise şunlardır: Abdülkerim 2, Ârif 3, Bektaş 1, Edhem 3, Emin 7, Fazlı 2, Fettah 1, Halim 3, Hâlis 4, Haşim 1, Hulis 2, İshak 4, Kadir 2, Kâzım 1, Kerim 2, Mahmud 2, Mansur 2, Mestan 2, Murad 1, Lâtif 1, Nâşid 1, Necib 1, Râşid 4, Rüstem 1, Rifat 1, Said 8, Sâlim3, Şakir 2, Şerif 4, Tahir 1.

Görüldüğü gibi Şumnu merkezinde 27 mahallede sakin 1625 hane Türk nüfusun hemen hepsinin adını inandıkları din biçimlendirmiştir. Bunun tek istisnası Sirkeci Mahallesine kayıtlı taşçılıkla uğraşan Turhan b. Bekir'in adıdır. Taş ustası olan Turhan, Osmanlı kuruluş döneminde bir asır kadar Mora ve Tuna boyundaki akınlarıyla ünlü "Tur(a)han Oğulları"[9] akıncı ailesinin adını, inatla ve tek başına taşır gibidir.

Burada, hane reislerinin baba adları üzerinden bir istatistiksel değerlendirmeye girmedik. Çünkü örnek olarak eke koyduğumuz Veli Efendi Mahallesi hane reisleri isim listesinde görüleceği gibi baba adları üzerinden yürütülecek çalışmada da görüntü aşağı-yukarı aynıdır (bk. Ek: 2 tablo). Hattâ, Kaza merkezine bağlı köylü nüfus[10] adlarında da dinî tesir baskındır. Ancak kırsal yerleşimde yaygın olarak kullanılan aile (sülale) adları veya lâkaplarda eski Türk ad verme kültürünün, bütün renkliliği, zenginliği, mizah estetiği ile yaşadığı görülmektedir. Bir örnek olmak üzere merkeze yakın köylerden 56 hane nüfuslu Akdere Yenimahalle sekenesi arasında sayım defterine yansıyan aile adları ve lakaplardan seçtiğimiz bazı isimler bu konuda fikir verir niteliktedir: Ak Alioğlu, Berber Bekir, Çacaoğlu, Çoban Mustafa, Damat İsmail, Deli Ahmed, Hacı Ahmed, Hacıoğlu, Hörmetlioğlu, Kadir Amca, Kara Mustafa, Karagöz Amca, Karagöz Süleyman, Koca Hüseyin, Kobakoğlu, Küçük Abdullah, Mısırlıoğlu, Molla Ömeroğlu, Molla Hüseyin, Muslu Ömer, Saka Halil, Satıoğlu, Salih Ağa,

Turpçuoğlu, Veyis Ağa (BOA ML TMT, no:12606). Söz konusu lakapların bir kısmı isim sahibinin cüssesi, ten veya göz rengi, yaşı ve benzer fizikî özelliklerini yansıtırken bir kısmı, işi, meslekî meşgalesi, sosyal statüsünü öne çıkarmaktadır. Bunun yanında "Muslu" adı, isim sahibinin boy/oymak mensubiyetini vurgulamaktadır. "Muslucalu Cemaati" Anadolu'ya, buradan Rumeli'ye geçip yerleşen kalabalık Türkmen oymaklarından birinin adıdır. Bilindiği gibi Şumnu bölgesi, Osmanlıların Rumeli'ye hakimiyetleriyle birlikte tüm Bulgar coğrafyasında uygulandığı üzere Anadolu'dan göçürülen muhtelif Türkmen gruplarının iskânıyla, erken devirlerden itibaren süratle Türkleştirilmiş, Müslümanlaştırılmıştı.

Ulaştığımız tablonun oluşumunda, elbet şehirdeki sosyo-kültürel yaşantının da büyük payı vardır. Gerek dönemin hayat anlayışı, gerekse farklı dinlere mensup grupların bir arada yaşamalarının psiko-sosyal yansıması olarak hem Müslüman, hem gayrimüslimler arasında dinî bağlılık son derece güçlüdür. Buradan beslenip gelişen köklü ve zengin dinî-tasavvufî yaşantı, şehir ve şehirlinin hayatına hakim olmuştur. Şehirde, bazıları -minareleriyle bir "şehir ormanı" görüntüsü sergileyen- mahalle camileri ile bütünleşmiş, bir kısmı bağımsız ilk ve orta düzeyde eğitim-öğretim yürüten 10'dan fazla medrese bulunmaktadır. Yine kasabanın muhtelif semt veya mahallelerinde, Bektaşî, Celvetî, Cerrahî Kadirî, Rifaî, Sinanî, vesair muhtelif tarikat kollarına bağlı tekke ve dergâhlar tasavvufi canlılığın kanıtıdır.[11] Hane reislerinin adlarını tararken belirlediğimiz 103 hacı, 33 hâfız, 19 molla ve 12 şehy/derviş adı (bk., Ek:1 tablo) ise sosyo-kültürel hayatta dinî tesir boyutuna ilişkin bir başka açık delil niteliğindedir.

Sonuç

Balkanların Karadeniz kıyısı yakınlarında bir Osmanlı merkezi olan Şumnu'nun temettuât sayım kayıtlarına dayanarak yürüttüğümüz çalışma, son devir Türk ad koyma kültüründe dinin belirleyici rolüne çarpıcı bir örnek oluşturmaktadır. Yeni dinleri İslamiyet ile bütünleşen Osmanlı Türklerinin, tarihsel süreç içerisindeki eski adlarını koruma ve yaşatmaya yönelik çabaları tedricen terk ederek, dinî bağlılık ve samimiyetlerini öne çıkaran isimleri "ad" olarak yeğledikleri görülmektedir. Ad koyma anlayışının, dinin fert ve cemiyet hayatına hakimiyeti ölçütünde ve bununla doğru orantılı biçimde değişip "dinîleştiği"ni söyleyebiliriz. Farklı dinden unsurlarla aynı mekanı paylaşan, küffâra karşı gazayı görev bilmiş Balkan serhat şehirlerinde yerleşik Müslüman Türklerde, bu hassasiyetin daha belirleyici olmasının doğallığını göz önünde bulundurmak gerekir.

Ad verme kültüründeki dini referanslı görüntünün son dönem gelişmelere bağlı olarak şekillenip keskinleşen yeni bir olgu olması da mümkündür:

Ulusçuluk rüzgarıyla ayrışan Balkanlar'da Türk unsurların diğer topluluklara bir tepki ve cevap olarak kendi kültürel kimliklerine eskisinden daha fazla sarıldıkları, kültürel reflekslerini adlarına kolay yoldan yansıttıkları; bunun da adlarda eskisinden daha fazla bir muhafazakarlaşmaya yol açtığı düşünülebilir. Ancak bunun son döneme has bir kültürel kayma olup olmadığı söyleyebilmek, daha erken verilerin çözümlenerek mukayesesine bağlıdır.

İster eskiden beri süregelen bir geleneğe müstenit olsun, isterse yeni ve tepkisel bir yansıma ürünü olsun, söz konusu ad verme hassasiyeti, kadimden gelen zengin Türk şahıs adları sözlüğünü daraltıp monotonlaştırmak gibi olumsuz bir neticeyi de beraberinde getirmiştir.

Tablonun XIX. yüzyıl ortasında, Osmanlı Devleti'nin batılılaşması ya da Avrupa'ya uyum sürecinin önemli eşiklerinden olan "Tanzimat" hareketinin başlarında, Tanzimatın nispeten daha titiz uygulanmaya çalışıldığı Rumeli'deki bir Osmanlı yerleşim biriminde karşımıza çıkmasından hareketle, bir yönüyle "kapsamlı bir toplum mühendisliği denemesi" olan hareket süreci ile Tanzimat projesini yönetenlerin işlerini zora sokan ekstrem bir örnek oluşturduğunun altını çizmek gerekmektedir. Bu görüntü, "değişim" öngören sürece de olumsuz bir cevap gibi durmaktadır.

Bununla birlikte yapılan değerlendirme sonuçta, makale başlığında da açıkça vurgulandığı gibi, hem mekan hem zaman itibariyle son derecede sınırlı, dar kapsamlı bir çalışmaya dayanmaktadır. Ad verme kültürümüzdeki genel değişimi kapsayacak sonuca yönelik değerlendirmeler, ancak bütün temettuât fonları başta olmak üzere, son dönem vergi ve nüfus kayıtları, şer´iye sicilleri, vakıf evrakı, nezaretler sonrası evrak ve nüfus istatistiklerine dayalı lokal sosyal tarih araştırmalarının tamamlanması ve önceki devirlere dair verilerle bütünleştirilip mukayesesinden sonra mümkün olacaktır.

Açıklamalar

[1] Ailenin soy kütüklerine bakılırsa Ertuğrul Bey'in diğer iki oğlu Savcı ve Gündüz; Osman Gazi'nin diğer oğulları ise Alaaddin, Savcı, Melik, Çoban, Hamid ve Pazarlu adlarını taşıyorlardı. Orhan'ın oğullarıyla birlikte aileye mensup şehzade isimlerinin süratle İslamîleştiği görülmektedir. Uzunçarşılı, 1972: 100-116, ayrıca ek soy cetveli.

[2] Türk Kavimlerinin doğu-batı eksenli hareketlerinde erken dönemlerden beri kullandıkları kuzey yoluna alternatif olarak Selçuklularla birlikte Maverâünnehir, Horasan, İran üzerinden İslam Dünyası içerisinden açtıkları "orta yol (sırat-ı müstakîm)" olarak adlandırılabilecek yeni yol ve Türk Tarihindeki önemine ilişkin bk. Köymen 1979: 34-35, 198-201

[3] Temettuât defterleri ve kaynak özellikleri için bk. Kütükoğlu 1991: 395-412.

[4] Şumnu'nun Tanzimât sonrası mülkî-idarî statüsü sık değişmiştir. 1850 sonrası bir süre için yine Silistre eyaletine bağlı sancak merkezliğine yükselmiş, Tuna Vilâyeti'nin kuruluşunu müteakip (1865) vilâyet merkezi Rusçuk'a bağlanmıştır. Şehrin XIX. Yüzyıldaki stratejik önemi ve mülkî-idarî statüsü hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Köksal 2006: 63-82.

[5] Şumnu merkez mahallelerine ait kullandığımız temettuât sayım defterlerinin numaraları makalenin kaynakça kısmında verilmiştir.

[6] Bunlardan biri Kilise (Kenise) diğeri Kadı Messic-i Girân (Dolu Pınar) Mahallesidir. İkincinin tüm sekenesi Hrıstiyan iken adının Türkçe oluşu ilginçtir. "Pınar"ın Balkanlarda "kuyu" yerine kullanıldığını da belirtelim.

[7] Şumnu merkez, Türk mahalle adları için bk. Köksal, 2006:169, Ek:1 tablo.

[8] Gayri Müslim nüfusun 32 hanesi kendi mahallelerinde yaşayan (Yahudiyân) Musevî, 118 hanesi Ermeni, geri kalanı Bulgar (ve Rum) sekenedir.

[9] Yıldırım Bayezid devri ümerasından Üsküp Beyi Paşayiğit'in oğlu olan Turhan (Turahan) Bey, kendi adıyla "Turahanlı" olarak adlandırılan Mora akıncılarının komutanı ve Teselya sancakbeyi idi. II. Murad devrinde Rumeli'deki muharebelerde üstün hizmetlerini sürdürdü. Oğulları ve torunları kutsal dede mesleğini sürdürdüler. Torunu (Ömer Bey oğlu) Turhan Bey 1554'de Akıncı kumandanı olarak İran Seferine katılmıştır. Ünlü akıncı reisi Turhan Bey ve ailesinin kısa özgeçmişi ve aile şeceresi için bk. Uzunçarşılı, 1972: 1/576-580.

[10] 1845 yılı temettuât sayımları sırasında Şumnu'ya bağlı 140 civarında köy bulunmaktadır. 1873 yılı Tuna Vilayet Sâlnâmesi'nde 155 köy kayıtlıdır. Köylü nüfus ve köy adları için bk. Köksal 2006: 76-77 ve ek:16 tablo.

[11] Kasabadaki dinî- tasavvufî hayatın genel görünümü ve ayrıntıları için bk. Köksal 2006: 93-100

Kaynaklar

1. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliye Nezareti, Temettuât Defterleri, nr. 12489, 12501, 12519, 12521, 12527, 12530, 12531, 12535, 12540, 12545, 12548, 12550, 12566, 12568, 12570, 12571, 12576, 12584, 12590, 12596, 12597, 12601, 12607, 12608, 12610, 12622, 12625, 12628, 12630, 12632, 12633.

2. Tetkik Eserler, Makaleler

Ahmet Refik (1989). *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri (966-1200).* İstanbul: Enderun Kitabevi.

Atalay, Besim (1935). *Türk Büyükleri veya Türk Adları*. Ankara: Devlet Basımevi.

_____, (1936). *Türk Adları*. Ankara: Genelkurmay Matbaası.

İlhan, Mehdi (1990). "Onaltıncı Yüzyıl Başlarında Amid Sancağı Yer ve Şahıs Adları Hakkında Bazı Notlar". *Belleten* LIV (209): 213-232.

İnalcık, Halil (2007). "Osmanlı Beyliği'nin Kurucusu Osman Beg". *Belleten* 261: 479-536.

İnan, Abdülkadir (1958). "İslam'dan Sonra Türkçe Adlar". *Türk Dili* VII (82): 291-296.

Kırzıoğlu, M. Fahrettin (1949). "Kuzeydoğu Anadolu'da Kullanılan Türkçe Erkek Adları". *Türk Folklor Araştırmaları* I/5: 75-76.

Kibar, Osman (2005). Türk *Kültüründe Ad Verme, Kişi Adları Üzerine bir Tasnif Denemesi.* Ankara: Akçağ Yay.

Koşay, H. Zübeyir (1927). "Türk Adlarına Dair Araştırma". *Türk Yurdu* V/26: 118-126.

Köksal, Osman (2006). *XIX. Yüzyılda Bir Osmanlı Ordugâh Kasabası Şumnu*. Ankara: Araştırma Yay.

Kurt, Yılmaz (1991). "Adana Sancağında Kişi Adları". *Ankara Üniv. DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi* XV(26): 161-252.

_____, (1993). "Sivas Sancağında Kişi Adları (XVI. Yüzyıl)". *Ankara Üniv. OTAM* 4: 223-290.

_____, (1995). "Çorumlu Kazası Kişi Adları (XVI. Yüzyıl)". *Ankara Üniv. OTAM* 6: 211-247.

Kutlu, Şemsettin (1969). *Türkçe Kadın ve Erkek Adları*. Ankara: TDK Yay.

Kütükoğlu, Mübahat (1991), "Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettu Defterleri", *Belleten* LIX/225: 395-412.

Orhonlu, Cengiz (1987). *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı*. İstanbul: EREN Yay.

Sümer, Faruk (1980). *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilatları-Destanları*. İstanbul: ANA Yay.

_____, (1999). *Türk Devletlerinde Şahıs Adları.* C. I-II. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Yay.

Tuncay, Selma ve Adviye Aysan (1981). *Türk Adları Kılavuzu* Ankara: Bilgi Yay.

Turan, Osman (1993). *Selçuklular Zamanında Türkiye.* İstanbul: Boğaziçi Yay.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı (1972). *Osmanlı Tarihi*. C.I. Ankara: TTK Yay.

Yediyıldız, Bahaeddin ve Özkan İzgi (1983). "1455 Yılında Ordu ve Yöresinde Kullanılan Şahıs Adları". *Hacettepe Üniv. Edebiyat Fakültesi Armağan Dizisi I: Şükrü Elçin Armağanı*. Ankara: Hacettepe. 361-368.

Ek:1 *Şumnu'daki Müslüman Nüfusun İsim Portföyü (Mahallelere Göre Dağılım)*

S. N.	İsimler	Mahalleler																															
		Alpkunduz	Cami-İ Atik-İ Bala	Cami-İ Atik-İ Zir	Çölmekçi	Çukur Mh	El Hak	Fetvaci	H. Abdullah	H.Ahmet	H.Memiş	H.Pir-İ Bâlâ	H.Pir-İzîr	Kadi Ali	Kadi Mescid-İ Bâlâ	Kürkçü Musli-İ Bâlâ	Kürkçü Musli-İ Zîr	Mihrabi Cedit	Pabuççu	Pinikaç	Salih Efendi	Sinanzade	Sirkeci	Solak	Şabanbey	Şeyh Mustafa	Üç Pinar	Veli Efendi	Toplam	%
1	Abdullah		2			1		2		2			1	1	1	1	3	2	1	1		1		2			2	1	24	1,64
-2	Abdurrahman			3										1			1								1		1	1	8	0,55
3	Abdülkadir				1										1					1							1	1	5	0,34
4	Ahmed	2	5	10	5	9	3	7	8	16	6	1	3	7	11	9	8	4	1	4	8	4	4	7	8	4	4	12	170	11,62
5	Ali	1	3	1	6	5	1	7	4	7	3	2	3	3	7	5	6		3	3	1	2	4	3	6		1	11	98	6,70
6	Bekir (ebu)	1	1	1	1	3		1		1	2	1								1	1				1	1		1	17	1,16
7	Halil		1	1		3	1	3	1	2	2	4	1	1	2	1	3	1			1	2	3		1		4	1	39	2,67
8	Hasan	2	4	3	9	6	2	3	4	8	5	1	3	1	7	2	7	1	2	4		2	4	4	3		1	11	99	6,77
9	Hüseyn	3	4	1	9	4	4	4	2	6	5	1	1	6	6	6	6	2	4	5	1	5	6	3	3	3	5	4	109	7,45
10	İbrahim	2		1	7	3	4	3	4	3	3	1	1	1	2	1	5	4	1	5	2		4	6	3	1	5	9	81	5,54
11	İsmail		4	8	14	2	2	8	9	7	6	3	6	5	13	4	8	6	2	4	3	1	3	4	2	2	5	5	136	9,30
12	Mehmed	1	8	8	9	11	6	14	14	19	19	6	2	4	15	10	15	5	6	3	7	3	11	15	10	2	10	27	260	17,77
13	Musa		1	1	1												1	1						1	1				7	0,48
14	Mustafa		6	8	7	1	3	13	4	22	4	2	8	3	7	7	5	3	1	4	6	4	5	8	5	1	8	7	152	10,39
15	Osman	3	5	3	2		3	5	7	10	2	3	2	3	4	3	7	4	2	3	1	3	1	1	2	1	3	4	87	5,95
16	Ömer		3	2	1	3		2	3	5	1	2			4	2	5	2	1	4	2	3	3	4			3	6	61	4,17
17	Recep			1		2	1	1							1	2			1	1		1							11	0,75
18	Salih	1	3		3	2		6		3				1	1	2	5	2	1				4	1	6		2	4	47	3,21
19	Seyfullah		1						1			1			1		1											1	6	0,41
20	Süleyman		1	2	1	2			1	2	2						1	1			2		3	1	2		1		22	1,50
21	Yakub				1		1			2							3	1											8	0,55
22	Yüsuf		1	1			2	1	2	2	2				1		1	1	1								1		16	1,09
	Toplam	16	53	55	77	57	33	80	64	117	62	28	31	37	84	55	91	40	27	43	35	31	55	60	54	15	57	106	1463	100,00
Dini-sosyal statüyü gösteren ünvan ve sıfatlar																																	
23	derviş						1							1							1				1		2		6	
24	hacı	1	2	7	2	4	5	2	11	7	1	2	1	3	9	1	3	3			5	6	2	8	7	1	4	6	103	
25	hafız	1		3					4	3	2	1		2	3		1		1		2	2		3			2	3	33	
26	molla							1	6				1		7		3				1								19	
27	seyyid			2									1								1								4	
28	şeyh		1				1	2							1							1							6	
	Toplam	2	3	12	2	4	7	5	21	10	3	3	3	6	20	1	7	3	1		10	9	2	11	8	1	8	9	171	

Ek: 2 *Şumnu Kazası Veli Efendi Mahallesi, Hane Reislerinin Adları ve Meslekleri*

Hane no	Hane sahibinin adı	Mesleği
1	Mehmed b. Ahmed	değirmen bekçisi
2	Mehmed b. Ahmed	eşekci
3	el-Hâc Bekir b. Ömer	debbağ
4	Said b. Ahmed	debbağ kalfası (Topçu neferi)
5	Ahmed b. İsmail	eşekci
6	Hasan b. Mustafa	dellak
7	Abdurrahman b. Mustafa	nazır
8	Hasan b. Mustafa	kasab
9	Mehmed b. İbrahim	eşekci (top nef.)
10	Mehmed b. İsmail	debbağ k(top nef.)
11	Osman b. Mehmed	debbağ kalf.
12	Hafız Salih b. Ömer Efendi	debbağ
13	Ali b. Ahmed	çoban
14	Çoban Osman b. Mehmed	çırak
15	İbrahim b. Ömer	dellak
16	Osman b. Abdullah	kasab
17	İsmail b. Abdullah	- (belirtilmemiş)
18	İbrahim b. İsmail	debbağ k(top nef.)
19	Ahmed b. Ahmed	asker (top. Çavuşu)
20	Marko v. İsrail	çerçi
21	Ömer b. İsmail	kadayifci
22	Mehmed b. Ahmed	eşekci
23	Mehmed b. ismail	debbağ
24	Mehmed b. ismail	simitci
25	el-Hâc Hasan Ef b. İbrahim	imam
26	Salih b. Mehmed Ali	dikici kalf.
27	İbrahim b. Abdullah	dikici (nizamiye timarlı süv.)
28	Ahmed b. Mehmed	muy-tab
29	Abdülkadir b. Mehmed	eşekci
30	Ali b. İsmail	eşekci
31	Hüseyin b. Mustafa	muy-tab
32	Ali b. Abdullah	dikici
33	Ali b. Hasan	muy-tab
34	Mustafa b. Hüseyin	eşekci
35	Hafız Mustafa b. Mehmed	debbağ kalf.
36	Ahmed b. İsmail	fıcıcı
37	Hasan b. Abdullah	sığırtmaç
38	Hüseyin b. Mehmed	kahveci tabii
39	Salih b. Hüseyin	eşekci

40	Ömer b. İbrahim	berber
41	Mehmed b. Halil	dikici (top nef.)
42	Ahmed b. Mustafa	muy-tab
43	Mehmed b. Mustafa	debbağ
44	Hamza b. Ali	debbağ
45	İbrahim b. Ahmed	eşekci (top nef.)
46	Hüseyin b. Salih	eşekci (top nef.)
47	Hasan b. Osman	eşekci
48	Mehmed b. Mustafa	eşekci (top nef.)
49	Mehmed b. Mustafa	çapacı
50	Hasan b. Mustafa	eşekci
51	Ali b. İbrahim	dellak
52	Hasan b. İsmail	debbağ kalf. (top onbaşı)
53	Ömer b. Mehmed	eşekci (top nef.)
54	Ali b. İsmail	Pabuççu kalf.
55	el-Hâc Süleyman b. İsmail	debbağ
56	Ali b. İbrahim	debbağ
57	Hüseyin b. İsmail	debbağ kalf. (top nef.)
58	Ahmed b. Mehmed	dellak (top nef.)
59	Mehmed b. Halil	eşekci
60	Ahmed b. Osman	nalband
61	Abdurrahman b. Ömer	eşekci
62	İsmail b. Ali	abacı
63	Said b. İsmail	dikici kalf. (top nef.)
64	Mustafa b. Mehmed	debbağ kalf.
65	Said b. Abdullah	ekmekci çırağı (top nef.)
66	İbrahim b. Hüseyin	çoban
67	İbrahim b. Abdullah	muy-tab kalf.(top nef.)
68	İbrahim b. Mehmed	ekmekci
69	Seyfullah b. İbrahim	debbağ kalf. (top nef.)
70	el-Hâc Ahmed b. Mahmud	dülger
71	Ali b. Mustafa	nazır
72	Ömer b. Mustafa	debbağ kalf.
73	Mehmed b. Hüseyin	debbağ
74	İsmail b. Hasan	sırımcı
75	Mehmed Ali b. Ahmed Ef.	hatib
76	Mehmed b. Ali	nazır
77	Haşim b. Mehmed	mumcu
78	Hafız Ömer b. Ahmed Ef.	hattat, yazıcı
79	Ahmed b. İbrahim	hammal
80	Mehmed b. Ömer	muy-tab kalf. (top nef.)
81	Ali b. Ahmed	şerbetci
82	el-Hâc İsmail b. Hüseyin	hizmetkar

83	Hasan Bey b. Hüseyin	ziraat erbabı
84	Hasan b. Mehmed	debbağ
85	Mustafa b. Ali	ekmekci çırağı (top nef.)
86	Ali b. Hüseyin	kahveci
87	Mehmed b. Ali	eşekci
88	Ömer b. Hüseyin	kahveci
89	Salih b. Mehmed	debbağ
90	Mehmed b. Ahmed	doğramacı (emekli timarlı süv.)
91	Mehmed Ali b. Halil	dikici
92	el-Hâc Abdullah b. Ömer	dikici kalf.
93	Mehmed b. Hüseyin	dikici kalf.
94	Ahmed b. Hacı Selim	abacı
95	Ali Osman b. Mustafa	debbağ kalf. (top nef.)
96	Mustafa b. Ömer	bakkal
97	Hasan b. Hüseyin	sarac
98	Hasan b. Ali	debbağ kalf.
99	Halil b. Ali	debbağ
100	Mehmed b. Osman	dikici
101	Mehmed b. Mustafa	debbağ kalf. (top onb)
102	Ahmed b. Ali	abacı
103	Mehmed b. İsmail	kasab çırağı
104	İsmail b. Hüseyin	eşekci (top nef.)
105	İbrahim b. Salih	eşekci
106	İbrahim b. Osman	hasırcı
107	Osman b. Mehmed	eşekci
108	Mustafa b. Ahmed	dellak
109	Sabatay v. Aron	haham
110	Mehmed B. Hüseyin	eşekci
111	Baroh v. Smayel	çerçi
112	Osman b. Mustafa	debbağ kalf.
113	Mehmed b. Mahmud	debbağ çırağı (top nef.)
114	Mustafa b. İsmail	çerçi
115	Mahmed Ali b. Mustafa	sırımcı
116	Ahmed b. Seyfullah	eşekci (top nef.)
117	Mehmed b. Ali	eşekci
118	Salih b. Ahmed	fukara

bilig
SPRING 2013 / NUMBER 65
231-246

The Profile of Personal Names in an Ottoman Town in the Mid 19th Century

Osman Köksal*

Abstract

From the early ages of history to the present, the Turks adopted the tradition of giving names to their children which were associated with concomitant important events, observable objects, various animals and other natural creatures. Later they were also influenced by their newly adopted religion, which brought about a change in the Turkish culture of naming babies. Having adopted Islam as the last celestial religion, the Turks, as a sign of their devotion to their new religion, began to take Islamic names besides their previously adopted ones.

In the course of time, in Horasan particularly, the tradition of maintaining old, pre-Islamic Turkish names gradually began to disappear among the Turks, who were in transition in masses via Iran to Anatolia, and then to the Balkans, and the impact of the newly adopted religion in giving names became prominent. This development was better noticeable in various multi-lingual, multi-cultural and multi-religious regions of the Balkans and remained unchanged up to modern times. This article analyzes the culture of giving names among the Muslim populace of Shumen, an Ottoman center of the time, as an example for the above described process and on the basis of materials belonging to the mid-19th century.

Keywords

Culture of giving names, Ottoman, Shumen, religion

* Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Science and Letters, Department of History – Eskişehir / Turkey
okoksal@ogu.edu.tr

билиг
Весна 2013 / Выпуск 65
231-246

Профиль личных имен в Османской провинции середины XIX в.

Осман Коксал*

Аннотация

С древнейших исторических времен турки при рождении детей давали им имена, отражающие важные события в момент их рождения, наблюдаемые в тот момент объекты, различные важные для них животные, природные явления и т.д. Необходимо отметить, что изменения, произошедшие в турецкой культуре под влиянием принятой мусульманской религии, отразились и на именах. Турки, выбравшие ислам как последнюю монотеистическую религию, вместе со старыми именами начали ставить второе исламское имя как показатель их искренности и преданности принятой религии.

Со временем, особенно начиная с Хорасана, Ирана и до Анатолии, отсюда и среди тюркских народов, расселившихся на Балканах традиция поддержания старых турецких имен постепенно исчезает и решающую роль в культуре давания имен начинает играть религия. Эта ситуация наиболее ярко выразилась среди многоязычного, многоконфессионального и мультикультурного населения различных регионов Балканского полуострова, которая сохранилась и до сегодняшнего дня. В этой статье в качестве примера вышеописанного процесса исследуется профиль имен и культура давания имен среди оседлого турецкого населения города Шумен, который является центром Османской провинции, в рамках записей переписи населения в середине 19-века.

Ключевые слова

культура давания имен, Османское государство, Шумен, религия

* Проф. док., Ескишехирский университет Османгази, факультет естествознания и литературы кафедра истории – Ескишехир / Турция
okoksal@ogu.edu.tr